

Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı*

First Victory of The National Struggle: The National Struggle and Heroism of Marash

Nejla GÜNAY¹

*Bu bildiri, 11-14 Haziran 2019 tarihinde Samsun'da düzenlenen "100. Yılında 19 Mayıs ve Millî Mücadele" isimli sempozyumda sunulan sözlü bildirinin makale olarak düzenlenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nejla Günay (Prof. Dr.),

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

E-posta: ngunay@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5895-8359

Başvuru/Submitted: 10.09.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:

15.11.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:

25.11.2019

Kabul/Accepted: 01.12.2019

Online Yayın/Published Online: 26.12.2019

Atıf/Citation: Günay, Nejla. "Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı (2019): 47-74.

<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.665123>

öz

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Maraş da 1918 yılı sonlarında İngiliz işgaline uğradı. Daha önce tehcir edilen Ermeniler mütarekenin imzalanmasından hemen sonra çıkarılan "Geri Dönüş Kararnamesi"yle memleketlerine dönmeye başladılar. Bu bazı gerginliklerin çıkmasına sebep olabildi. Ancak İngilizler, şehri işgal ettikten sonra yerli halkın yaşantısına müdahale etmemeye özen göstermek suretiyle huzursuzluk çıkmasına fırsat vermedi. Maraş'taki İngiliz işgali sekiz ay kadar devam etti ve onların yerini Fransızlar aldı. Fransız ordusu, şehrin en zengin kişisi olan Agop Hırlakyan tarafından finanse edildi. Katolik mezhebine mensup olan Hırlakyan, aynı zamanda 1914 seçimlerinden sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Maraş mebusu olarak yapmıştı.

Maraş halkı, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti kurup örgütlendi. Bu örgütlenme; Evliya Efendi, Aslan Bey gibi isimlerin önderliğinde gerçekleştirildi. Maraş'taki mahallelerin tamamında işgalden kurtulmak için hazırlık yapıldı. Maraşlılar, düşman işgali altında Cuma namazı kılmayı ret ederek Fransızlara ve Fransız üniforması giymiş Ermenilere karşı şehri müdafaa etti. Bunun sonucunda Maraş'ta 22 gün 22 gece süren savaş başladı. Maraşlılar şehri kahramanca savundular. Silah ve kuvvet olarak Fransız ve Ermeniler Maraş halkından daha iyiydi. Psikolojik üstünlük de onlardaydı. Ancak bu üstünlük Maraş halkının kararlılığı karşısında başarılı olmayı sağlayamadı. Maraş halkının elde ettiği başarı TBMM tarafından onurlandırıldı. Maraş'a "İstiklal Madalyası" verildi. Maraş'a "Kahramanlık" unvanı 1973 yılında verildi. Ancak Maraş'a bu unvanın verilmesi için çok daha önce çalışmalar yapıldığı, ancak kanun taslağının onaylanmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; Maraş milli mücadelesi ve Maraş'ın düşman işgalinden kurtuluşu incelenecektir. Maraş halkının milli mücadelede gösterdiği kararlılığını, Türk milletinin moralini yükseltmesi ve Anadolu'nun tamamının düşman işgalinden kurtarılması için milletin cesaretini artırması ele alınacaktır. Çalışmada; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve ATASE Arşivi'nden elde edilen belgelerle Maraş milli mücadelesinde görev almış kişilerin anıları kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Maraş, Fransız, Ermeni, Kahramanlık unvanı

ABSTRACT

Anatolia was invaded by the Allied Powers after the signing of the Armistice of Mudros. Marash was also invaded by the British towards the end of 1918.

The Armenians who had been relocated prior to this started to return to their homelands after the announcement of the 'Decree of Return'. This could have caused some tension; however, the British did not let these tensions arise by not interfering with the lives of the locals. The British Invasion lasted for approximately eight months after which the French took over the city. The French Army was financed by Agop Hirlakian who was the richest person of the city. Hirlakian, who was a catholic, also served as a representative of Marash in the Ottoman Parliament after the 1914 elections.

The people of Marash formed a national defense community and got organized. This was pioneered by people such as Evliya Efendi and Aslan Beg. Preparations were made to save all the neighborhoods of Marash. The people of Marash refused to practice Friday's prayers when the city was under invasion and defended the city against the French and the Armenians wearing French uniforms. As a result, a war broke out which continued for 22 days and 22 nights. The people of Marash heroically defended the city. The French and the Armenians were much better equipped, and also had the numbers and psychological advantage; however, the determination of the people of Marash prevailed.

The victory of Marash was honored by the Turkish Parliament and Marash was given the 'Medal of Liberty'. The 'Heroism' title was given to Marash in 1973. However, it is clear that this title had in fact been given to Marash long before, and this will be discussed in the papers.

In this study, the national struggle and the liberation of Marash will be examined. The fact that the determination of the people of Marash increased the moral of the Turkish nation and increased the courage of the people to save the whole of Anatolia will be examined. The main bibliography will consist of documents from the Archive of the Turkish Parliament, Republic Archives and Military Archives as well as the memoirs of the people who served in the national struggle of Marash.

Keywords: Marash, French, Armenian, Title of Heroism

EXTENDED ABSTRACT

After World War I, the Armistice of Mudros was signed between the Ottoman Empire and the Allied Powers. This deal, often criticized for being too harsh, had granted the Allies to occupy and seize any strategic points in case of a threat to the Allied security (via its 7th Stipulation), and the right to demobilize the Ottoman Army. However, incursion by the Allies into Anatolia in the name of restoring order without any casus belli soon followed.

Marash was occupied by the British Forces in November 1919. During this time, Armenians who were deported from Marash in 1915/1916 were on their way back to the city. The British Administration decided to settle these Armenians in some neighborhoods or villages which were not traditionally inhabited by the Armenian Communities. This led to mutinies between the Armenian and Turkish communities within the city. After 8 months, the British handed over Marash to the French.

Marash housed a considerable amount of Armenian Catholics. When the French, who had seen themselves as the sole protector of the Catholic world for centuries, seized the city, the Armenian Community was quite satisfied with the developments, and welcomed the French in a very hospitable manner. In return, the French Army militarized the Armenian Community of Marash by leasing them weapons and building protected headquarters for their use. This move only resulted in increased tension between the Muslims and the Armenian minority.

In contrast, the Muslim Community did not have sufficient materials with which to fight. Seeing the Armenian preparations and witnessing the arrests of their leaders by the French Army, the Muslims also started to prepare for a clash which was inevitable. Muslim leaders,

Dr. Mustapha, his brother Pharmacist Lutfi, Kadızada Hacı Hasan Efendi, his son Mehmet Ziya, Katipzada Mehmet, Vehbizade Hasıp, Kocabashzade Omar, Mustapha and Nazim, who wanted to merge the Muslim response to the French occupation under a single banner, created the “Marash National Struggle Committee” on October 28th, 1919 in Albistan, Marash. These individuals tried to gather much needed weapons and ammunition. Ali Rıza Begh and his friends founded a resistance organization led by a board of directors.

The Committee of Representation, which governed from Sivas, incorporated Marash into its sphere of influence. The leader of the Committee of Representation, Mustapha Kemal Pascha, elected Kilic Ali to mount an organized defense of the city. Kilic Ali selected 3 well-known locals from both Marash and Aintab as his companions. Arslan Begh, Evliya Efendi and Hafız Ali Efendi were selected from Marash, and Sadik Efendi, Kazim Efendi and Mulazim Mustapha Efendi were selected from Aintab. Kilic Ali, who quickly organized the forces of Marash and Aintab, carefully planned the defence of Marash and Aintab in consultation with the Beghs and Efendis mentioned earlier.

Captain Kilic Ali Begh, Leader of the Atmali Tribe’s Yakup Hamdi and Memik Agha would take up positions in Pazarcik. Their main duty was to cut off French supply bands and reinforcements which would be sent to Marash from Aintab immediately after the beginning of the clashes. Captain Yoruk Selim would be deployed in Goksun with Pharmacist Lutfi Bey. Major Ali Begh and Nakipzada Mehmet Begh would be responsible for the communications with the Committee of Representation for additional troops. Arslan Begh was selected to the Marash National Struggle Committee as the president with Kirmaci Hadji Efendi being his deputy. They would separate Marash into 10 zones and take up commanding duties during the struggle.

On January 20th, French soldiers lowered the Turkish Flag and replaced it with the French Flag. This move was not accepted by the exasperated Muslim Community and resulted in skirmishes between the Turks and the Occupiers. For 22 days and 22 nights they clashed in the streets of Marash. Turkish casualties numbered around 200 martyrs and hundreds if not thousands of veterans. General Querette, commander of the French Occupation Force, retreated from Marash on the night of February 11th and was soon followed by his forces and Armenian collaborators.

The victory at Marash created a spark which would turn into a fire when it also saved Aintab, Urfa and Adana from occupation and this fire would save a nation from its annihilation.

TBMM (Grand Assembly of Turkey) awarded Marash with the Independence Medal (İstiklâl Madalyası) in 1925 and would add the word “hero” into its name as a title in 1973, hence the name Kahramanmarash.

1. Giriş

Osmanlı hükûmeti tarafından daha önce zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle ilgili olarak savaşın sona ermesinden sonra çıkarılan geri dönüş kararnameyle “Askerî ve siyasi sebeplerden dolayı başka mahallere sevk edilmiş olan Ermenilerin memleketlerine dönmelerine müsaade edileceği” ilan edildi ve bu, aralıklarla ilgili vilayetlere duyuruldu.¹ Bu kararname sadece tehcir edilenleri değil kendi isteğiyle başka ülkelere göç edenleri de kapsıyordu. Nitekim Dâhiliye Nezareti 12 Nisan 1919’da, Harbiye Nezareti’ni, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ve başka yabancı ülkelere kaçan Ermenilerden kanunen mâni hâlleri olmayanların ülkeye geri dönmelerine izin verilmesi ancak cinayet ve diğer suçlar sebebiyle firar etmiş olanların ülkeye dönmelerine izin verilmemesi konusunda uyardı.²

Bu kararnamenin ardından bazı Ermeniler memleketlerine döndüler. Geri dönenlerle ilgili olarak hazırlanan ve Maraş ile Zeytun nüfusunu detaylandıran bir raporda, savaş öncesi ve savaş sonrası Ermeni nüfusu verilmiştir. Buna göre Maraş merkezde savaş öncesi 30000 Ermeni’nin yaşadığı, bunlardan 19000’inin sürgün edildiği, 11000’inin yerinde bırakıldığı, sürgün edilen 11000 Ermeni’nin göçerken kayıp olduğu, savaş sonrasında sürgün edilen 19000 Ermeni’den 8000’inin geri döndüğü, 1919 yılında Maraş’ta toplam Ermeni nüfusunun 19000 olduğu, diğer yerlerden gelen 3000 Ermeni’yle birlikte 1920’deki sayılarının 22000’e ulaştığı, sürgünden döndükten sonra 11000 Ermeni’nin daha kaybedilmesiyle toplam kayıp sayısının 22000 olduğu tespit edilmektedir.³

Fransız işgal komutanı Albay Brémond’un belirttiğine göre Antep ve Maraş’a birçok Ermeni gelmiş, Zeytun yeniden iskân edilmişti. 1919 yılı Kasım ayında Maraş’ın Fransız işgaline bırakılmasından sonra Maraş’taki Ermeni sayısı çok artmıştı.⁴ Ermeni nüfusun Maraş’a ve Adana, Antep, Urfa gibi civar bölgeye geri dönmesi, Büyük devletlerin burayla ilgili projeleri açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü Ermeniler tarafından “Kilikya”⁵ denilen güney bölgelerinde bağımsız bir Ermeni devletli kurulması tasarlanmaktaydı. Boghos Nubar Paşa, Ermeni delegasyonu başkanı olarak katıldığı barış müzakerelerinde Kilikya’dan “Küçük Ermenistan” şeklinde bahsederek burada bir Ermenistan devleti kurulması çabasını açıkça ortaya koymaktaydı.⁶ Bu durum bölgeyi işgal etmeyi planlayan yabancı devletlerin işini

1 Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE). İSH. Kl. 342, Göm. 63, Fh. 63-1; ATASE. İSH. Kl. 72, Dos. 149, Fh.149-1.

2 ATASE. İSH. Kutu 22, Göm. 102, Fh. 102-1; ATASE. İSH. Kutu 33, Göm. 159, Fh. 159-1.

3 Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık ve Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004), 130.

4 É. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920* (Paris: Imprimerie Nationale, 1921), 12. Yeni Adana gazetesinde tefrika edilmiştir. Bk. “Kilikyada İki Yıl İşgal Valiliği Yapan Bremon’un Hatıraları”, çev. Fevzi Dural, *Yeni Adana Gazetesi*, 29 Ekim 1954/31 Aralık 1954.

5 Kilikya; Ermeni literatüründe coğrafi bir terimdir. Buna göre Kilikya; Suriye’nin kuzeyinde Toroslarla Akdeniz arasında dağlarla çevrilmiş bir yer olup Urfa’dan Mersin’e, Maraş’tan İskenderun’a geniş bir alanı kapsar. Bk. Major T. E. Compton, “The French Campaign of 1920-21 in Cilicia”, *Royal United Service Institution, Journal*, 67, (1922), 68.

6 Price Clair, “Present Turkish Rule in Cilicia”, *Current History*, 16/2, (1922), 217.

kolaylaştıracaktır. Nitekim İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak⁷ Ermenilerin Kilikya diye adlandırdıkları güney bölgelerini işgal ettiler.

2. Mondros Mütarekesi'nin Ardından Maraş'ın İşgali

Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre müttefikler ancak Toros tren geçidini ve müttefikler için bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olabilecek herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilirlerdi. Ancak Toroslarda müttefiklerin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir tehlike yoktu. En azından böyle bir tehlike, Fransızlar ateşkes antlaşmasının maddelerini ihlal edene kadar yoktu. Diğer taraftan Çukurova'daki hiçbir vilayetin işgal edilmesini gerektirecek geçerli bir neden yoktu.⁸ Buna rağmen Maraş, Osmanlı askerinin şehri terk etmesinin ardından mütarekeye aykırı olarak 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. Maraş halkı, işgali engellemek amacıyla Maraş-Narlı arasındaki Aksu Köprüsü'nü yıktı. Ancak bu ve benzeri önlemler şehrin işgal edilmesini önleyemedi. İngilizler küçük bir köprü kurmak suretiyle Aksu Çayı'nı geçip Maraş'a doğru ilerleyişlerine devam ettiler. Bu, şehirdeki Ermenilerin sevinçle karşıladığı bir olay olarak tarihe geçti.⁹

Maraş'a ilk giren ve çoğunluğu Hintli olmak üzere bir alay süvariden ibaret olan İngiliz birliği; Amerikan Koleji, Abarabaşı Kilisesi, Ermeni ve Katolik kiliseleriyle Alman Çiftliği binalarına yerleşti. Maraş'ta Türk birliklerinden sadece kışla muhafızlığı görevi verilen Teğmen Cemal komutasında bir takım kadar piyade birliği bulunmaktaydı.¹⁰ Şehre girer girmez buradaki İttihat ve Terakki Fırkası binasını basıp bütün belgelerine el koydular.¹¹ Maraş'ta İngiliz işgali yaklaşık sekiz ay sürdü. Bu dönemde Ermeniler, işgali fırsat bilip Türklere intikam alma hevesine düşmüşlerse de İngilizler, Ermenilerin tahriklerine kapılmamak suretiyle şehirde tansiyonun yükselmesine sebep olabilecek olaylara izin vermediler. Osmanlı hükümeti, Müslüman olan kadın ve kızların eski dinlerine dönebileceğini belirtip onların ailelerine dönebileceğini belirtti.¹² İngilizler, bu arada geri dönen Ermenileri, kendi kasaba ve köyleri yerine topluca Maraş'ın içine ve Süleymanlı'ya yerleştirdiler.¹³ Ekim 1919'dan itibaren İngilizlerin yerini Fransızların alacağı söylentisi ortaya çıktı. Bu, Maraş'ın Müslüman halkı tarafından endişeyle karşılandı. Çünkü

7 Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine göre; "Müttefikler güvenliklerini tehdit eden bir durum olursa stratejik önemi olan bölgeleri işgal edebileceklerdir." hükmü vardı. Maraş'ta herhangi bir devletin güvenliğini tehdit eden bir durum yoktu. Mondros Mütarekesi ve mütarekenin uygulanışıyla ilgili olarak bk. Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)* (İstanbul: IQ Yayınları, 2013), 313-320.

8 Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, haz. Mehmet Tuncel, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 255.

9 F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11/22, (Yaz 2018), 208-209.

10 *Türk İstiklâl Harbi*, Güney Cephesi, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966), IV, 56.

11 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Dâhiliye Şifre Kalemi Evrakı (DH. ŞFR). 97/169 (1337 C 14/15 Şubat 1919). Bk. EK 1.

12 BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23/ 9 Mayıs 1919). Bk. EK 2.

13 Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 10.

Maraş'ta uzun yıllardır Fransa ile yakın ilişkileri olan bir Katolik Ermeni cemaati vardı. Üstelik bu cemaatin içinde çok varlıklı ve etkili aileler vardı. Bunlardan biri olan Hırlakyan ailesi bütün Fransız ordusunu finanse edebilecek ekonomik güce sahipti. Agop Hırlakyan 1914 seçimlerinde Osmanlı Mebusân Meclisi'nin tek Katolik Ermeni mebusuydu ve Maraş'tan seçilmişti.¹⁴ Bütün bunlar sebebiyle Müslümanlar, Ermenilerin Fransızlar üzerinde etkili olabileceği endişesine kapılmışlardır.¹⁵

Maraş'ın Fransızlara devredileceğinden Türk askerî yetkililerinin de haberdar olduğu ve bölgede ilave tedbirler alınması gerektiğini tartıştıkları, 13. Kolordu Komutanlığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgraftan anlaşılmaktadır. Buna göre;

Bölgenin İngilizlerce tahliye edilip onların yerini Fransız ordusunun alacağı kesinleştiği, Fransızların Maraş, Antep ve Urfa'da kendilerine bağlı bir Ermeni devleti kurabileceklerinin iddia edildiği ve Fransız işgalinin kuzeye doğru genişleyebileceği, bunun önlenmesi için Malatya'da bulunan 12. Süvari Alayı'nı iki dağ topu ve iki makineli tüfekle takviye edip Besni'de mevziledirdikleri, Fransız işgalinin Diyarbakır'a kadar genişlemesi ihtimaline karşı Karaburun ve Viranşehir'de kuvvetler bulundurulduğu, Elbistan'da da Üçüncü Kolordu'dan bir kuvvet bulundurulmasının yerinde olacağı, bildirildi.¹⁶

Güneydeki gelişmeleri yakından görmek amacıyla Sivas'tan Elbistan'a gelen Üçüncü Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Selahattin Bey, Maraş'ın Fransız işgaline bırakılacağını gözlemleyerek, Sivas'taki vekiline konuyla ilgili bazı talimatlar verip şu tedbirlerin alınmasını emretti:

Bölgeye Fransız kuvvetleri gelmeden orada fiilen millî teşkilatın kurularak, milletin haklarına sahip çıkması, işgale karşı koyması kutsal vazifedir. Maraş'ı ve bunun yanında Antep'i mümkün olduğu takdirde Üçüncü Kolordu koruyacaktır. Elbistan, Maraş ve Antep'te millî direniş teşkilatı düzenlenecek ve tertip edilecektir. Malatya'dan Maraş'a askerî müfreze gönderilmesi düşünülmektedir. Üçüncü Kolordu'nun Maraş'taki millî kuvvetleri ele alması ve organize etmesi için acele olarak Aziziye'den bir süvari takımının güneye gönderilmesi gereklidir. Sivas'tan bir subay ile iki hafif makineli tüfek bu müfreze yetişmek üzere yollanmalı ve müfrezenin masrafları verilmelidir. Müfreze subayı Elbistan ve Maraş'taki durumdan telgrafla kolorduya bilgi verecektir. Hristiyanların mal ve canlarına dokunulmaması müfrezenin en kısa zamanda hareket etmesi ve hareketinin gizli tutulması gereklidir.¹⁷

Maraş'ta durumun daha da kötüleşmesi ihtimali ortaya çıkınca ahali merkez hükümetten yardım istedi.¹⁸ Ancak Maraşlılara, sulh yapılma ihtimalinin olduğu bir dönemde Fransızlar

14 Bk. Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyancıları* (İstanbul: IQ Yayınları, 2007), 113, 115., Nejla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 277.

15 ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 112, Fh. 112-1.

16 Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerinde İşgali ve Maraş Savunması", 209.

17 ATASE. İSH. Kutu: 33, Gömlek: 114, Fh. 114-1.. Ayrıca bk. Akbiyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 170-171.

18 ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 166, Fh. 166-1.

saldırmadıkça olaylar çıkmasına sebep olabilecek davranışlarda bulunmamaları tavsiye edilerek herhangi bir yardım gönderilmedi.¹⁹ Sivas'ta faaliyet gösteren Heyet-i Temsiliye ise Maraş'a sahip çıkarak şehrin inzibat ve harekât açısından Üçüncü Kolorduya, Maraş Mutasarrıflığı dâhilindeki Maraş, Pazarcık ve Elbistan'ı idare açısından Sivas'a bağladı.²⁰ Bunun gerekçesini, Mustafa Kemal Paşa Kılıç Ali'yi bu görevi vermek için yanına çağırıldığında Urfa-Maraş-Ayntab bölgesinde teşkilatlanmanın önemini özetle şu şekilde ifade ederek belirtti:

Seni Maraş-Antep havalisinde millî kuvvetler teşkilâtını yapman için oraya gönderiyorum... Düşmanların amacı, Ege'de Yunan işgalini serbest bırakırken kendi ellerindeki toprakları bizden koparacaklarıyla genişletmek ve bağımsız Türk devletine imkân vermemek... İlk anda Fransızları karşımızda buluyoruz... Bugün için en buhranlı bölge Urfa-Maraş-Antep... Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık, fedakâr insanlardır...²¹

Kılıç Ali, yanına Ali Çavuş'u da alarak 19 Ekim 1919'da Elbistan'a doğru yola çıktı. Buraya geldiğinde ilk işi Millî Mücadele'ye taraftar olmayan Kürt ve Çerkez liderlerini kazanmak ve Elbistan kaymakamını görevden uzaklaştırmaya çalışmak oldu. Kılıç Ali, teşkilatın ve harekâtın sağlıklı yürütülebilmesi için Maraşlı ve Antepli üçer kişiden oluşan bir heyet kurdu. Maraş'tan Arslan Bey, Evliya Efendi ve Hafız Ali Efendi heyette yer alan isimlerdi. Antep'ten ise Heyet-i Merkeziye'den Sadık, Kasım ve Mülazım Mustafa Efendi vardı. Kılıç Ali oluşturduğu bu isimlerle kongre niteliği taşıyan bir toplantı yaparak iki şehirdeki harekât tarzını belirledi. Yeni semt ve mahalle teşkilatıyla herhangi bir kuşatmaya karşı alınacak önlemlerle şehirlerin savunma ve direnme yetenekleri ortaya çıkarıldı.²²

3. Maraş'ta Müslüman Ahalinin Örgütlenmesi

Maraş halkı Doktor Mustafa önderliğinde Fransızların Maraş'a gelme ihtimalini protesto etmek istedi. Ancak Mutasarrıf, bir fayda getirmeyeceğini ileri sürerek buna engel oldu. Buna rağmen Doktor Mustafa, Ulu Cami'de halka hitaben bir konuşma yaparak Fransızların yakında Maraş'a geleceğini anlattı. Bundan cesaret alacak olan Ermenilerin Müslümanlara karşı katliam ve işkence yapabileceğinden bahsedip halkı, buna karşı koyabilmek için teşkilatlanmaya davet etti.²³ Millî Mücadele'ye önderlik yapabilecek isimler, Fransızların tutuklama ve Ermenilerin suikast ihtimallerine karşı karargâh olarak belirlenen Elbistan kazasına gitmeyi uygun buldu. Bu isimler arasında Doktor Mustafa başta olmak üzere Kadızade Hacı Hasan Efendi, oğlu

19 ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 167, Fh. 167-1.

20 ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 6, Fh. 57-1.

21 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, haz. Hulusi Turgut, 10. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 83.

22 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 87.

23 Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 87. Ayrıca bk. Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler* (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1986). İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005).

Mehmet Ziya, Doktor Mustafa, Eczacı Ömer Lutfi, Katıpzade Mehmet, Vehbizade Hasip, Kocabaşzade Ömer, Tapağın oğlu Mustafa ve İslâhiyeli Nazım bulunmaktaydı. Bu kişiler 28 Ekim 1919'da Elbistan'a giderek burada Kuva-yı Milliye'nin oluşturulup silah ve cephane temin edilmesine çalıştılar.²⁴

Sulh Hâkimi Ali Rıza Bey ve arkadaşlarının gayretiyle Elbistan'da kuvvetli bir Heyet-i Merkeziye ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Mustafa Kemal Paşa, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey'e gönderdiği telgrafta; Malatya'dan bir süvari bölüğü ile iki mitralyöz bölüğünün Elbistan'a doğru hareket ettiğini, bu kuvvetin millî teşkilatın dayanağı olacağını ve Elbistan deposundaki silah ve teçhizatın Kuva-yı Milliye'ye dağıtılmasına karar verildiğini bildirdi. Öte yandan Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na bağlı bazı kuvvetler Binbaşı Suzi Bey komutasında Elbistan'a gönderildi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, daha önce istifa etmiş subaylardan Yüzbaşı Selim Bey (Yörük Selim) ile Yüzbaşı Asaf Bey'i (Kılıç Ali) de bölgeye gönderdi. Bu subaylar, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey ile birlikte Maraş ve civarında millî teşkilatı yaygınlaştırıp idare edeceklerdi. Bir süre sonra Binbaşı Suzi Bey Sivas'a dönecek, onun yerine Binbaşı Ali Bey gelecektir. Maraş'tan gelen heyet içerisinde ise Doktor Mustafa, kardeşi Eczacı Lutfi, Kadızade Hacı Hasan ile oğlu Ziya, Sarıkâtipoğlu Mehmet, Kocabaşoğlu Ömer ve Muallim Hayrullah bulunuyordu. Yapılan çalışmalar sonunda Maraş Kuva-yı Milliye teşkilatı kuruldu ve şu şekilde örgütlendi: Yüzbaşı Kılıç Ali Bey Pazarcık'ta Atmalı Aşireti Reisi Yakup Hamdi ve Memik Ağa ile birlikte hareket edecekti. Ona verilen görev Fransızların Antep üzerinden Maraş'taki birliklerini takviye etmesini önlemek ve ayrıca bir kısım kuvvet ile Türkoğlu (Eloğlu) bölgesine geçerek İslâhiye-Maraş yolunu kapamaktı. Yüzbaşı Yörük Selim Bey Göksun'da; Eczacı Lutfi Bey Bertiz Köyü'nde teşkilatlanmayı sağlayacaktı. Binbaşı Ali Bey ise Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nakıpzade Mehmet Bey ve arkadaşları ile Maraş ile Heyet-i Temsiliye arasında irtibat sağlayacak ve Maraş'a destek birlik temin etmeye çalışacaktı.²⁵ Öte yandan Andırın Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na Yaycıoğlu İbrahim Ağa getirildi ve burada hazırlanan ilk müfreze Maraş'a gönderildi.²⁶ Kuva-yı Milliye, telsiz merkezini Maksutlu Köyü'ne kurdu, burada bir tehlike olması durumunda haberleşme edevatı Hamidiye Karakolu'na kaydırılacaktı.²⁷

4. Maraş'ta Fransız İşgal Dönemi

İngilizler, 15 Eylül 1919'da Fransızlarla imzaladıkları Suriye Antlaşması gereği 1 Kasım 1919'da Maraş'ı Fransızlara teslim ederek geri çekildiler.²⁸ Fransız askerleri arasında 400

24 Adil Bağdatlılar, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, haz. Ali Rıza Pişkin (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1942), 45. Elbistan'a gidenler arasında olan Dr. Mustafa ve kardeşi Eczacı Lutfi'de Maraşlı İttihatçılardandı. Onların Elbistan'da Türk millî direnişinin organizasyonunu yaptıkları hakkında bk. Stanley Kerr, *The Lions of Marash: Personal Experiences With American Near East Relief 1919-1922* (Albany: State University of New York Press, 1973), 67.

25 Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 152-154.

26 Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", 213.

27 ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 15, Fh. 15-1.

28 BOA. Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS). 56-1/42 (1338 M 26/ 21 Ekim 1919). Bk. EK 3.

Ermeni, 500 civarında Cezayirli vardı.²⁹ Fransız işgali Maraş'taki Ermeniler tarafından coşkuyla karşılandı. Ermeniler Fransız ordusunda Ermeni lejyonları da olmasının etkisiyle Müslümanlara karşı katliama başladılar. Şehirdeki Ermeniler Fransız ordusunu “Yaşasın Kilikya Bayrağı! Kahrolsun Türkiye” nidalarıyla karşıladı. Bu, Müslüman halkı çok tedirgin etti.³⁰ Fransızlar, Maraş'ı işgal ettikten sonra Maraş'taki mevcut düzeni bozup yönetime de el koymak isteyince Maraşlı Müslümanlar buna karşı koydu.³¹ Fransızlar, Rus işgalinden kaçıp Maraş'a sığınan Müslüman göçmenleri geldikleri bölgelere geri gönderdiler.³²

Müslüman ahali, Ermenilere işgale karşı işbirliği teklif ederek şehri Fransız işgaline karşı birlikte savunmayı teklif ettiler. Ancak ret cevabı almışlar, bu sefer de Ermenilerden hiç olmazsa tarafsız kalmaları istenmiş fakat onlar Fransızlarla birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Türkler, bu amaçla Ermeni vatandaşlarına hitaben şöyle bir beyanname hazırladılar:

Ey zavallı ve müeffel Ermeniler!

Yeter artık yeter! Mütevelliler menafine, Fransızların amaline akıttığımız kanlarınız! Hakikati idrak etmek zamanı çoktan geçmiştir. Anadolu'nun sair yerlerindeki Ermeniler bu hakikate agah oldular. Ermeniler her yerde bizimle beraberdir. Yalnız siz muhalif kaldınız. Başka yerlerdeki vatandaşlarımız siperlerimizdir. Onlar bizimle hem dest-u fâh oldukları hâlde kahramanane harbediyor. Haksız düşmanlara yüzüstü tecavüzlere karşı koyuyorlar. Siz burada Fransız sansürü altında bulunduğunuz için ahval-i umumiye vakıf değildiniz. Fransızlar şüenât-ı kaine ve fütuhâtınızdan korkarak sizi mütemadiyen kontrol altında bulunduruyor, sizi ihtilattan men ediyorlar. Geliniz! El ele verelim sarılalım, zavallı vatanımızı zehir-i istilay-ı icabından kurtarmak için lazım gelen esbaya birlikte tavassul edelim. Arkadaşlar bu vatan ne Fransızın ve ne de İngilizlerindir. Ancak yedi yüz seneden beri sahibi bulunan ve üzerinde şimdiye kadar kemal- i şan-ı sükun beraber yaşayan milletlerindir. Yani sizin ve bizimidir. Diğerleri hep gasp hep şakidir.³³

Fransızların şehrin yönetimini ele geçirmeye çalışmaları, halkın dinî ve millî duygularına saygı göstermemeleri, hatta kadınların namusuna el uzatmaya kalkışmaları şehirde gerginliği artırdı. Ermeniler ve Türkler arasındaki anlaşmazlık Fransızların Ermenilere verdiği destek sonucunda uzlaşılabilir bir hâl aldı. 31 Ekim 1919 günü Fransızlardan cesaret alan Ermeniler, Maraş sokaklarında devriye gezmeye başladılar. Ermeni askerlerden biri Çukur Hamamı'ndan çıkan bir Müslüman kadına saldırarak “Artık burası Türklerin değildir. Fransız memleketinde peçe ile gezilmez.” dedi. Olayı gören Sait, Taha ve Osman adlı Müslümanlar, Ermenileri uyarak yollarına devam etmelerini söylediler. Ancak Ermeniler, bu uyarıya silahla karşılık

29 Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 45-46.

30 ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 115, Fh. 115-1.

31 ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 151, Fh. 15-1.

32 İngiliz işgali döneminde başlayan Müslüman mültecilerin şehirden çıkarılma çalışmalarının Fransız işgal döneminde de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bk. BOA. DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27/ 28 Nisan 1919). Bk. EK 4. Ayrıca krş. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, 13.

33 ATASE. İSH. Kutu: 1329, Gömlek: 39, Fh. 39-1.

verdi. Olayda Çakmakçı Sait ağır yaralandı ve sonra şehit düştü. Gaffar Kabuloğlu Osman da yaralandı. Bu sırada olayı gören Sütçü İmam, Ermeni askerlerden birini öldürdü ve olay yerinden uzaklaştı. Henüz şehri terk etmemiş olan İngiliz askerlerinin yatıştırmasıyla olay büyümedi. Ancak bunun intikamını almak isteyen Fransızlar, Sütçü İmam'ı yakalayamamanın da verdiği öfkeyle İmam'ın dayısının oğlu Tiyeklioğlu Kadir'i feci şekilde şehit ettiler.³⁴

Fransızlar, Kılılı, Sarılar, Eloğlu köylerini işgal edip eli silah tutan erkekleri ayırıp götürdüler. Geride kalan kadın, çocuk ve yaşlıların çoğunu öldürdüler.³⁵ Eloğlu'nda çoluk çocuğu bir evde toplayıp bunlardan yirmisini katletmişlerdir. Hopur Köyü'nde bazı kadınları kocalarının yanından alıp götürmüşlerdir.³⁶

Fransızlar, şehrin yönetimini tamamen ele geçirmek için harekete geçtiler. Fransızların Adana İşgal Bölgesi Komutanı Albay Brémond, Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'e, Osmaniye Valisi Yüzbaşı Andre'nin Maraş Valisi olarak tayin edildiğini bildirdi.³⁷ 26 Kasım günü Maraş'a gelen Yüzbaşı Andre, Mutasarrıf Ata Bey'den b hükümet binasındaki Türk bayrağını indirmesini istedi. Mutasarrıf Ata Bey, çok büyük olaylar çıkacağını bahane ederek bayrağı indirmeyeceğini söyleyip Andre'nin binadan eli boş çıkmasını sağladı. Yüzbaşı Andre, 28 Kasım Cuma günü, kalede dalgalanan Türk bayrağını indirtip Fransız bayrağını astırdı. Cuma namazı kılmak için Ulu Cami'ye gelen ahali, kalede Fransız bayrağının asılı olduğunu görünce buna çok büyük tepki gösterip kaleye doğru tırmandı ve Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını tekrar ait olduğu yere astı.³⁸

Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütlenmesini tamamlamış başkanlığa Arslan Bey, yardımcılığına da Kırmacı Hacı Efendi seçilmişti. Arslan Bey Maraş'ı on bölgeye ayırarak Maraş millî mücadelesinin nasıl yürütüleceğinin detaylarını belirledi.³⁹ Her bölgenin birer yönetim kurulu vardı. Merkeze bağlı köyler de bu bölgelere bağlandı. Ancak Yenice kale ve Bertiz köyleri Heyet-i Merkeziye'ye bağlı birer müstakil idare heyetine bağlandı. Kaza merkezlerinde de birer yönetim kurulu vardı. Şehirdeki on İdare Heyeti ile reisleri şu şekildeydi:

- 1- Çavuşlu, Reis Çuhadarzade Hacı Mustafa Efendi
- 2- Bektutiye, Reis, Ser müsevvid Ahmet Efendi
- 3- Resteabiye, Reis, Baba Halilzade Ahmet Efendi
- 4- Acemli, Reis, Evkaf Memuru Evliya Efendi
- 5- Kayabaşı, Reis, Tapu memuru Faik Efendi

34 ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-2. Krş. Kerr, *The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, 63. Ayrıca krş. Hüsameddin Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, (Mersin: Ata Çelebi Basımevi, 1943), 11; Bağdatlılar, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 45; Arslan Toğuzata, "İstiklal Mücadelesinde Maraş Sokak Muharebeleri", *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1961, 7.

35 ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-5.

36 ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-7.

37 Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, 31.

38 Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 126. Albay Brémond anılarında Türk bayrağının indirilip Fransız bayrağının asılmasını inkâr etmekte ve Fransız bayrağının Fransız kıtalarının bulunduğu mevkiye asıldığını öne sürmektedir. Krş. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, 33-34.

39 Sait Zarifoğlu, "Vezir Hocayla Röportaj", *Edik Dergisi* (12 Şubat 1962), 14.

- 6- Divanlı, Reis, Hasan Bey
- 7- Ekmekçi, Reis, sapsız Hacı Efendi
- 8- Cığcığı, Muhacir memuru Nasrullah Efendi
- 9- Alemlı, Reis, Dulkadıroğlu Süleyman Bey
- 10- Hatuniye, Reis, Şeyh Ali Sezai Efendi

İdare Heyeti, bundan sonra para, erzak, silah ve cephaneye tedarikine başladı. Jandarmanın gizli deposunda bulunan 850 kadar silah ile 1000 sandık mermi vardı. Bunlar merkez Bölük Komutanı Yüzbaşı Mahmut Bey'in emriyle jandarma tarafından ahaliye dağıtıldı.⁴⁰

5. Maraş ve Çevresinde Çatışmaların Başlaması

Kılıç Ali, Maraş Müdafaası için Elbistan'ı uygun görmeyip Pazarcık'a geçti. Böylece bazı aşiretlerin Millî Mücadele'yi desteklemeleri temin edildi.⁴¹ Fransızlar, Maraş halkının direniş eğiliminde olduğunu anlayınca buraya yüksek rütbeli bir subay göndermeye karar verdiler. 1 Aralık 1919 tarihinde Antep, Maraş ve Urfa'nın da bulunduğu bölgeye General Querette atandı. General 15 Aralık 1919 günü Maraş'a gelerek mutasarrıf ve şehrin ileri gelenlerini karargâhta yapacağı toplantıya çağırdı. Toplantı, Türk tarafının kabul edemeyeceği talepler yüzünden sert tartışmalarla geçti. Fransızların şehre ilave kuvvet sevk etmesiyle Ermenilerin bazı camilere saldırması aynı anda gelişti. Bunlar şehirde tansiyonu yükseltti. Fransızların Antep'ten Maraş'a asker ve top sevk ettiği sırada Kılıç Ali'ye bağlı kuvvetler bunu önlemek istedi. Ancak Fransızlar az bir kayıpla şehre ulaşmayı başardılar. Fransızlarla daha çetin çatışmalar 21 Aralık 1919'da başladı ve Maraş'a yakın yerlerde yaklaşık bir ay sürdü. 1920 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Fransızlar Maraş'a, İslâhiye'den kuvvet sevk etmek istediler. Bu kuvvetlerin güvenliğini sağlamak için de Maraş'ta bulunan birliklerden birini İslahiye'ye doğru yola çıkardılar. Burada mevzilenmiş olan Muallim Hayrullah ve Benli Ökkeş müfrezesi, bu Fransız birliğini pusuya düşürdü. Fransız kuvvetleri daha üstündü.⁴² Türk müfrezesi geri çekilmek zorunda kaldı. Ceceli Köyü ve Türkoğlu yakınlarında meydana gelen çatışmalarda Muallim Hayrullah şehit düştü. Bu haber üzerine Fransız komutanı General Querette, karargâhını 20 Ocak'ta Maraş'a taşıdı.⁴³

Fransızlar, yeniden Antep'ten Maraş'a kuvvet sevk etme ihtiyacı duydular ve 450 kişiden oluşan piyade ve süvariye Maraş'a doğru yola çıkardılar. Fransız birliği, 13 Ocak 1920 günü Araplar yakınlarında Sarılar Köyü mevkiinde Türk birlikleri tarafından dağıtıldı ve Antep yolu Pazarcıklılar tarafından kapatıldı. Fransızlar, 19 Ocak'ta yeniden harekete geçti. Ancak bunu tahmin eden Yüzbaşı Kılıç Ali Pazarcık'ta, Pişkin Ali Rıza Müfrezesi de Aksu Köprüsü

40 Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, 23-27.

41 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 88. Ali Rıza Pişkin, "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü", *Edik Dergisi* (12 Şubat 1962), 7.

42 Mabel Evelyn Elliott, "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", *The Armenian Review*, 31 (Spring 1978), 47-69.

43 *Türk İstiklâl Harbi*, 92-93; *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 91.

yakınlarında tertibat almıştı. Buralarda yaşanan çatışmalarda Fransızlar ağır kayıplar verdiler.⁴⁴

Maraş içinde bütün engelleme çabasına rağmen 4000 kadar Fransız askeri vardı. Fransızlar, şehrin hâkim noktalarına yerleşmişlerdi. Bu, önceden Maraş'ta bulunan Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere misyoner örgütlerine ait okul, hastane gibi binalar olması sebebiyle çok kolay olmuştu. Şehirde bulunan iki hastane Fransızlar tarafından tutulmuştu. Ermenilere ait kilise ve okullar da müstahkem yapılarıydı. Maraş'taki mahallelerin çoğunda Ermenilerle Müslümanlar bir arada oturmaktaydı. Ama işgalden sonra Müslüman mahallelerinde oturan Ermeniler Hristiyanların çoğunlukta oturduğu mahallelere sevk edildi.⁴⁵ Böylece şehrin bir tarafında Ermeniler, bir tarafında Müslümanlar toplanmış oldu. Bazı Ermenilerin oturdukları evler de çok sağlamdı. Zeytun Ermenileri de memleketlerine geri dönmüşlerdi. Zeytun, Maraş-Elbistan yolu üzerinde olduğu için, Elbistan'dan Maraş'a sevk edilecek kuvvetlerin güvenliği için Zeytun Ermenilerinin kontrol altında tutulması gerekiyordu. Türk millî kuvvetleri, Bayezitli Mahallesi'nde bulunan Kâtipzade Mehmet Efendi'nin evini karargâh olarak kullanıyordu. Arslan Bey, şehrin savunma harekâtını buradan idare ediyordu.⁴⁶

Fransız Kumandan General Querette, 21 Ocak 1920'de, Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey ve Maraş'ın ileri gelenlerini toplayıp Fransızlara karşı gelmemelerini ve Kılıç Ali'yi ortadan kaldırmaları gerektiğini söyledi. Sonra da toplantıya katılan bazı kişileri bir odaya hapsedti. Diğerlerini dediklerinin yerine getirilmesini temin etmeleri için serbest bıraktı.⁴⁷ Kılıç Ali de sokak çatışmalarının başlayacağına anlaşılması üzerine karargâhını Maraş yakınlarındaki Dehliz'e, daha sonra Haznedarlı Mahallesi'ne taşıdı.⁴⁸ Önde gelen bazı Maraşlıların tutuklanması, Maraş halkını galeyana sevk edecektir. Öte yandan Maraş, Generalin emriyle top ve makineli tüfek atışına tutuldu. Şehrin batı kesiminde Mercimektepe'de tahkimat yapmaya çalışan Fransızlar, 22 Ocak 1920 günü Mustafa Çavuş kuvvetlerinin baskını karşısında buradan çekilmek zorunda kaldılar. General Querette, teslim belgesi hazırlayıp bunu daha önce rehin aldığı Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Belediye Reisi Sıtkı ve Jandarma Komutanı İsmail Hakkı'ya silah zoruyla imzalattı. Fakat bu teslim belgesini Kuva-yı Milliye yönetimi kabul etmedi.⁴⁹ Şehirde Müslümanlar adeta ölüm kalım savaşı vermekteydi. Aynı dönemde Adana'daki Müslüman ahaliye karşı da Ermenilerin yaptığı katliam devam etmekteydi. 12. Kolordu Komutanı, Adana ve Maraş'taki durumun tahammül edilemez boyutlara vardığını ifade ederek merkezi hükümetten 26 Ocak 1920 günü acil yardım istedi.⁵⁰ Maraş'a acil yardım çağırısı, daha sonraki günlerde de komutanlar tarafından defalarca merkeze yazıldı.⁵¹ Öte yandan Maraş Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

44 Pişkin, "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü", 7. Ayrıca krş. Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 187.

45 ATASE. İSH. Kutu: 115, Gömlek: 121, Fh. 121-3.

46 Karadağ, *İstiklâl Savaşı'nda Maraş*, 38-40.

47 "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", *The Armenian Review*, 31, (April 1979), 393. Toğuzata, "Maraş Sokak Muharebeleri", 7.

48 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 92.

49 Toğuzata, "İstiklâl Mücadelesinde Maraş Sokak Muharebeleri", 7.

50 ATASE. İSH. Kutu: 204, Gömlek: 30, Fh.31-1.

51 Mesela bk. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 13, Fh.13-4, 13-6, 13-7.

adına Elbistan Heyet-i Merkeziyesi aracılığıyla Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilerek Maraş'ta yaşanan faciyanın önüne geçilmesi için girişimde bulunulması isteniyordu.⁵²

Üçüncü Kolordu Komutanı Selahattin Bey, 29 Ocak 1920'de çatışmaların şiddetinin arttığını, Hatuniye, Çavuşlu, Ekmekçi ve Şekerdere mahallelerinin Ermeniler tarafından yakıldığını, Müslüman ahalinin maneviyatının bozulduğunu, çatışmaların şehrin içinde ve giriş noktalarında tüm şiddetiyle devam ettiğini bildirdi.⁵³ Maraş mücadelesinin her günü şiddetli çatışmalarla geçti. Her Maraşlı şehrin kurtarılması için büyük çaba gösterdi. Ancak çatışmaların 18. ve 19. gününe rastlayan 7-8 Şubat 1920 günlerinde gösterilen çabanın ayrı bir önem taşıdığı tespit edilmektedir. Çünkü düşman şehirde kuşatılmıştı. Bu sebeple dışarıdan gelecek düşman takviyesinin şehre sokulmaması gerekmekteydi. Ek düşman birliklerinin şehre sokulmaması için Mercimektepe'nin güçlendirilip oraya takviye birlikler gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak bu daha sonra mümkün olmadı. Cancık mevkiindeki Elbistan kuvvetleriyle ihtiyat olarak tutulan Bertiz ve Yenice kale kuvvetleri güçlendirildi. Yörük Selim, Yüzbaşı Kamil, Şube Reisi Binbaşı Cemil, Binbaşı Hasan ve Yüzbaşı Mahmut Cancık'ta bulunuyorlardı. Çuhadar Hacı Mehmet ile Bayezit oğlu Kenan da Cancık mevkiine gitmek üzere şehirden ayrılmışlardı. Elbistan'dan gelen Eczacı Lutfi'nin Bertiz ve Yenice kale kuvvetlerini Kılıç Ali kuvvetlerine katılmak üzere Şark Cephesine sevk ettiği anlaşıldı. Bu durumda Mercimektepe'nin mevcut kuvvetlerle tutulması icap etmekteydi. Bunun için Çuhadar Ali, Mustafa Evliya ve Mustafa Çavuş⁵⁴ kuvvetleri Mercimektepe'yi tutacaklardı. Kendilerine ihtiyat olarak 200 silahsız kişi gönderildi.⁵⁵ Tahmin edildiği gibi düşman Mercimektepe üzerine yüklendi. Şehirde yangın, ölüm ve sefalet vardı. Çok büyük bir fedakârlık gösterilerek Fransız askerlerinin Maraş'ı terk etmesi temin edildi.⁵⁶

52 Bu telgraf üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Harbiye Nezareti'ne verilen bilgi için bk. ATASE. İŞH. Kutu: 57, Gömlek: 14, Fh.14-1.

53 ATASE. İŞH. Kutu: 57, Gömlek: 17, Fh.17-8.

54 Mustafa Çavuş (Sarıççek) Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Dördüncü Ordusu'nda 47. Alay, Üçüncü Tabur, 10. Bölük Çavuşu olarak görev yapmıştı. Burada başarılı çalışmaları, okur-yazar olması ve yerli halkla iletişim kurabilmesi nedeniyle Harp Liyakat Madalyası ile şereflendirilerek Liman won Sanders'in emrine verilir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra memleketi Maraş'a döner ve düşman işgaline karşı kendi mahallesi olan Şekerdere ve yakındaki Acemli Mahallesi'nde halkın Milli Müdafaa Cemiyeti içerisinde örgütlenmesinde görev alır. Acemli Mahallesi'nden Evliya Efendi ile birlikte hareket eder. Bedesten ve Taşhan'ın kurtarılmasında aktif rol oynar. Savaşın 14. günü Bedesten kurtarılıp Taşhan'ı kuşattıkları sırada Arasta Cami civarında düşmanın pususuna düşerler. Bu sırada Evliya Efendi şehit düşer. Cenazesi Acemli Camii avlusuna defnedilir. Mustafa Çavuş bu olaydan çok etkilenir. Ancak savaşı devam eder. Maraş'ın kurtarılmasından sonra kendi kurduğu birlikle Antep kuşatmasına katılır. Bu sırada kalbinin hemen üst yanından girip sırtından çıkan bir kurşunla yaralanarak "Gazi" olur. Aylarca hastanede yatar. Kendisine beş ay izin verilir. Taburcu edildikten sonra Batı Cephesi'nde 42. Alay, Üçüncü Tabur'da görev alarak muharebelere katılır. Kaynak Kişi: Süleyman Sarıççek (Mustafa Çavuş'un oğlu), 86 yaşında, kasap. Görüşme tarihi: 8 Temmuz 2016. Bu bilgilerle ilgili ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bk. "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+517, 6/2/1953. Mustafa Çavuş'un askerlik geçmişi ile ilgili bilgiler için Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'nde yer alan Künye Kayıt Belgesi, 432-433 kullanılmıştır. Bk. EK 5.

55 "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+516, 11/2/1953.

56 "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 517, 12/2/1953.

Çatışmalar Fransızların şehri terk ettiği 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam etti. Fransızlar, Maraş'ta başarılı olamayacaklarını anlayıp ağır silahlarını tahrip ettiler. Fransız ordusu, 22 Ocak'ta başlayan ve yaklaşık 22 gün süren çarpışmalar neticesinde 11 Şubat 1920 gecesini Ermenilere haber dahi vermeden Maraş'ı terk ettiler. Fransızlar giderken; Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaş Hacı Nuri, Şişmanzade Arif, Mühendis Abdülkâtilif Beyler ile Maraş Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey'i esir edip beraberlerinde götürdüler. Daha sonra Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey, soğuktan etkilenerek yolda yürüyemez hâle gelince Fransızların onu bıraktıkları anlaşıldı. İsmail Hakkı Bey, Fransız birliklerini takip eden Türk kuvveleri tarafından bulunarak Maraş'a getirildikten sonra tedavi edilmeye çalışıldıysa da başarılı olunamadı ve 22 Şubat'ta şehit oldu.⁵⁷ Maraş müdafaasında 15 Şubat 1920'de tespit edilen şehit sayısı 200⁵⁸, yaralı sayısı ise 500 civarında idi. Kayıplar çoğunlukla dom dom kurşunu da denilen ucu kesik mermiler sebebiyle olmuştu. Bu yaralıların tedavisini güçleştirmekteydi.⁵⁹

Soğuk nedeniyle 1000 civarında Ermeni ile çoğu Senegalli 800 civarında Fransız askeri hayatını kaybetti. Bu rakamlar Fransızların Maraş'ta verdikleri ölü ve yaralı sayısının toplamına, Ermenilerin de Maraş'ta verdikleri ölü sayısına yakındır. Maraş'ta çatışmalarda 1200 civarında Fransız askeri ölmüştür.⁶⁰ Ölen Fransız askerlerinin çoğunun da Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen gönüllü Ermeniler olduğunu düşünen yazarlar vardır.⁶¹

12 Şubat 1920 günü Kerhan Köyü'nde bulunan ve savaşın kazanılmasında büyük emeği olan Kılıç Ali ile başta Yakup Hamdi Bey olmak üzere diğer Kuva-yı Milliye komutanları Maraş'a geldi. Komutanlar düşmanın geri dönme ihtimalini dikkate alarak Maraş'ın giriş yerlerinde mevziler hazırlattılar⁶² Şehrin asayişini temin etmekle görevli olan Elbistan'daki askerler⁶³ ve savaşın başlamasıyla Elbistan taraflarına giden Müslümanlar da şehre geri dönmeye başladı⁶⁴. Maraş savunması için vilayetin değişik bölgelerinden gelenler için sabah ve akşam olmak üzere

57 Bağdathlılar, *Uzunoluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113. Diğer tutuklular ise daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne telgraf çekmesiyle hükümetin girişimleri ve Amerikalı Amiral Bristol'un gayretleriyle serbest kaldı. Fransa'nın Beyrut Genel Komutanı General Gouraud Türk tutsakları Ağustos 1921'de serbest bırakacaktır. Bk. Cengiz Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*, (Ankara: Lazer Yayınları, 2005), 325.

58 Milli Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı şehit listeleri, Ayhan Doğan tarafından derlenip yayımlanmış ve 1919-1923 yılları arasında Maraş ve köylerinden toplam 452 şehit tespit etmiştir. Ancak bu sayının tamamının Maraş milli mücadelesi sırasında şehit düşenler olmadığı, bu sayıya diğer cephelerde şehit düşen Maraşlıların da dâhil olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bk. Ayhan Doğan, "Çanakkale'den Cumhuriyet'e Maraşlı Şehitler", *Edik Dergisi*, 2015, 50.

59 Sivas'tan Harbiye Nezareti'ne çekilen telgraf için bk. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 49, Fh. 49-1.

60 Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*, 337.

61 Bu konuyla ilgili olarak bk. "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", 397.

62 Ahmet Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970), 202.

63 Ahmet Eyicil, "I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi", *Belleten*, LXVII/250, (Aralık 2003), 945.

64 Yalçın Özalp, *Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi* (Ankara: Semih Ofset, 1984), 236. Müslümanların Elbistan'a savaştan kaçmak değil orada teşkil olunan "Milli Kuvvetler"e katılmak amacıyla gittikleri hakkında bkz. Abraham H. Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, translated from the original Armenian manuscripts by Hartunian, Vartan, (Boston: Beacon Press, 1968), 130.

günde iki kez sıcak yemek dağıtılmaktaydı. Bunun için camilerde millet mutfakları kurularak Maraşlı kadınlar tarafından mücahitlere ekmek ve yemek pişirildi. Teslim olduktan sonra şehirde kalan Ermenilerin iâşesi de bir süre millî kuvvetlerce temin edildi. Öte yandan şehitler defnedilip yaralıların bakımına başlandı. Bunun için Alman Hastanesi düzenlenerek Sıhhiye Müdürü Murat, Hükümet Doktoru Hilmi ve sıhhiye memurlarından Cereñağaoğullarından Hamdi, hastanede çalışmaya başladı⁶⁵ Müslüman halk büyük bir sevinç yaşamının yanı sıra perişan bir hâldeydi. Toplam 200 kişi şehit olurken en az 500 kişi de yaralanmıştı.⁶⁶ Üstelik bunların büyük kısmı dom dom kurşunu denilen ucu açık mermilerin isabetiyle yaralandığından durumları çok ağırdı ve iyileşme ihtimalleri zayıftı.⁶⁷Bütün bunların yanı sıra savaşın getirdiği ağır şartlar nedeniyle şehirde sıtma, dizanteri ve İspanyol Gribi gibi salgın hastalıklar baş gösterdi. Hatta Amerikalı Doktor Wilson da sıtmaya yakalananlar arasındaydı⁶⁸ Yaralıların bakımında Amerikan misyonerleriyle Near East Relief Cemiyeti çalışanlarının katkıları oldu. Yaralıların bakımı için Alman Hastanesi yetersiz kalınca şehrin farklı noktalarında düzenlenen iki hastane daha kullanıldı. Daha sonra bu hastanelerin teşkilatı daha da genişletilerek Bahçe, İslahiye, Haruniye ve Antep civarından getirilen yaralıların tedavisine uygun hâle getirilmiştir⁶⁹

Fransızların şehri terk etmesi Müslüman ahali tarafından büyük sevinç ve coşkuyla karşılanırken düşmanla işbirliği yapan Ermeniler hayal kırıklığına uğradılar. Ermenilerden bir kısmı düşmanın ardından şehri terk ederken yenilgiyi kabul etmekte zorlanan bazı Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden ateş açmaya devam ettiler. Geride kalan Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden başka Fransisken Manastırı ve Katolik Kilisesi'nde bulunuyorlardı. Şehirdeki Protestan Ermenilerin lideri olan Hartunian, anılarını yazdığı eserinde kendi kilisesi güvenli olmadığı için Katolik Kilisesi'ne sığındıklarını ve 5000 kişi olduklarını ifade etmektedir.⁷⁰ Fransız işgalinin sona ermesi gerçekten de Ermeniler için zor bir durumdu. Çünkü Ermenilerin de teşvikiyle ülke işgal edilmiş ve bunun sonucunda hem birçok Maraşlı şehit olmuş hem de memleket viraneye dönmüştü. Yaptıklarının farkında olan Ermeniler, durumlarının ne olacağı konusunda endişeliydi. Savaşın yıkıcı etkilerini şehirde bulunan Müslümanlar ve Ermenilerle birlikte hissedenden Amerikalılar da Maraş Mutasarrıflığı'na bir dilekçe yazarak canları ve Amerikan müesseselerinin korunması talebinde bulundu⁷¹ Bunun üzerine savaşın sona ermesiyle Maraş'ta önemli görevler üstlenip güvenliği sağlamaya devam eden Kuvay-ı Milliye, Maraş'taki Amerikalıların güvenliğini sağlama sorumluluğunu da üstlendi.⁷²

65 Bağdadlıoğlu, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113-114.

66 Bazı Türk şehit ve yaralıların toplam sayısını 200 olarak vermektedir. Bkz. Bağdadlıoğlu, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113. Bazı Batılı kaynaklar ise 200 şehit sadece düzenli birliklerin verdiği kayıptır. Türklerin toplam kaybının 4500 civarında olduğu görüşünü ortaya atmaktadır ki bu çok abartılı bir rakamdır. Bk. Kerr, *The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, 195; .

67 Saral ve Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, 203.

68 Kerr, *The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, 206, 211.

69 Bağdadlıoğlu, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113.

70 Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, 147.

71 Yalçın Özalp, *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta Vesikalar: 1919-1920*, (Kahramanmaraş: Selçuk Ofset, 2005), 191.

72 ATASE. İSH. Kutu 119, Göm. 81, Fh. 81-1; ATASE. İSH. Kutu 57, Göm. 49, Fh. 49-3.

Yıllardır Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren ve Ermenilerin Maraş'ı terk etmelerinden endişelenen Amerikan misyonerleri beyaz bayrakla Heyet-i Merkeziye'ye gidip Ermeniler için af talebinde bulundular. Bu talebin kabul edilmesi sonucunda kiliselerinden ateş açmaya devam eden Ermeniler silahlarıyla birlikte teslim olmayı kabul ettiler.⁷³ Maraş Kuvay-ı Milliye Heyeti adına Kılıç Ali, Arslan Bey ve Yörük Selim bu işlemin yapılabilmesi için jandarma mülazımı Ramazan, Karaküçük Hacı Mustafa, Fatmalı Derviş, Vezir Mehmet, Ali Rıza Pişkin ve Efe Hasan'dan oluşan bir heyet belirledi. Bu heyete daha sonra Amerikalı Doktor Wilson ve Mr. Lyman da iştirak edecektir. Heyet, şunları teslim almıştır:

Katolik Kilisesi'nde; 700'den fazla Ermeni, ikisi subay olmak üzere 10 Fransız, 27 mavzer ve birçok yerli tüfek. Kümbet'deki yetimhanede; 800 Ermeni, beş Alman memur ve öğretmen, 30 mavzer ve birçok yerli silah. Abarabaşı Kilisesi'nde; çoğunluğu askerlik çağında 75 Ermeni erkek, biri subay 51 Fransız askeri, 30 mavzerle birçok başıbozuk tüfeğiyle çok miktarda cephane. Hastane ve kolejde ise çoğu çocuk olmak üzere binden fazla Ermeni.⁷⁴

Daha sonra yapılan tahkikatta geride kalan Fransız askerlerinin, bir kısmının kış gecesi ani olarak verilen ve çok gizli yürütülen çekilme kararını haber alamadıkları için, bir kısmının da yaralı olduklarından dolayı gidemedikleri anlaşıldı. Kiliseler ve evlere toplu olarak sığınan Ermenilerin can, mal ve namus güvenlikleriyle beraber şehirde kısa sürede asayiş ve huzur temin edildi. Esir düşen Fransızların da güvenliği için tedbirler alınıp yaralı olanlarının tedavisine başlandı. Ölümlerine saygı gösterilerek cesetleri kendi inançlarına göre defnedildi. Maraş'taki çarpışmalarda şehrin yarısı yanmış, üçte biri de top mermileri ile tahrip edilmişti. En büyük on mahalle tamamen yıkılmış, 8 cami, 10 kilise, 15 okul ve Maraş Kışlası yakılmıştı.⁷⁵

6. Maraş Millî Mücadelesi'nin Türk Millî Mücadelesine Etkileri

Maraş Millî Mücadele'si, sadece kırlarda dağlarda değil şehrin sokaklarında, evlerinde gerçekleşti. Maraşlılar, varlıklarını, şehirlerini, meşru haklarını savunmak için dünyayı hayrete ve dehşete düşüren kahramanca hamlelerle Türk Kurtuluş Savaşı'nın yolunu açtılar. Üstelik Maraş'ta top yoktu, tüfek yoktu, imkânlar son derece kısıtlıydı. Kılıç Ali Maraş Millî Mücadelesi yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

Maraş'ın Şekerli Camii civarında şiddetli bir sokak çatışması oluyordu. Bir aralık yanımda bir kadın belirdi. Bir eliyle bir gaz tenekesi taşıyor, öteki elinde birkaç altın tutuyordu. Hâlinde büyük bir telaş ve heyecan vardı. Yalvarır bir sesle:

73 Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, 148., Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, 54-55.

74 Teslim alınan silah ve cephanenin saklanan, çünkü savaştan sonraki aylarda toprak altından pek çok silah çıkarılmıştı. Kullanılan ve kaçırılan silahların geri kalanı olduğu ve özellikle Fransız ordusunun arkasından Maraş'ı terk eden Ermenilerin silahlarını beraberlerinde götürdüğü konusunda bk. Bağdadlıoğlu, *Uzunoluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 114.

75 Tekke, Kümbet, Kuyucak mahalleleri tamamen, Divanlı, Pınarbaşı, Şekerdere, Acemli, Ekmekçi ve Çukuroba mahalleleri kısmen, Abarabaşı Kilisesi'nin doğu ve kuzey tarafı kısmen, Belediye Çarşısı ve beş köy tamamen yanmıştı. Bk. Saral ve Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, 203.

-Aman Paşam, diyordu, evimin bitişiğindeki evde Fransız ve Ermeni kuvvetleri var. Oradan size ateş ediyorlar. İşte şu bir teneke gazı getirdim. Benim evimi yakın ki, onların barındığı ev de yansın! Bu paraları da yakan yiğide ödül olarak verin!

Abarabaşı Kilisesi civarında buraya yardımcı kuvvet gönderilene kadar kendi kendilerine savunma yapan ve düşmanı kayıplara uğratan da sadece kadınlardı. Kadın erkek çoluk çocuktan ibaret Maraş'ın bir avuç yiğit evladı, bütün düşmanlara karşı ayaklanmıştı. Her bir Maraşlı delikanlı tek başına koca bir ordu kesilmişti. Bu diyarın yalnız evlatları değil, havası da suyu da toprağı da hatta gündüzü ve gecesi de dövüşüyordu.⁷⁶ Maraş'ın düşmana, işgalci güçlere karşı direnişi Türk Millî Mücadelesi'nin ilk zaferiyle sonuçlandı. Bu zafer, İtilaf Devletleri'nin en önemlilerinden biri olan Fransızlara karşı kazanıldığı için ayrıca bir önem taşımaktaydı. Öte yandan İtilaf Devletleri, henüz Osmanlı Devleti ile imzalayacakları barış antlaşmasının metnini hazırlayamamışlardı. Barış taslağını görüşmek üzere Londra'da toplanmışlardı. İşte böyle bir zamanda Maraş'tan gelen Fransızların yenildiği haberi, bütün planlarını alt üst etmiş ve konferans bir karar alamadan dağılmıştı.

Maraş'ın kurtuluşu, Antep, Urfa ve Adana gibi Fransız işgali altındaki diğer bölgelerin de kurtulacağı umudunu ve cesaretini artırmıştı. Öte yandan Ermenilerin "Kilikya Ermeni Devleti" kurma hayalleri, çok büyük ölçüde suya düşmüştü.

Fransızlarla 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransızların bölgeyi Türklere bırakmasıyla Ermenilerin umudu tamamen sona erdi. Ermenilerden bazıları Suriye ve Lübnan'a, bir kısmı da yabancı ülkelere göç etti. Bazı Ermeniler de Anadolu'da bağımsız devlet olma umutlarını hâlâ kaybetmeyip Batı Anadolu'yu işgal altında tutan Yunanlıların zafer kazanmasına bel bağlayarak Rumlarla işbirliği yapıp var güçleriyle Yunan ordusuna destek olmak⁷⁷ için buraya göç etmeye başladılar. Bu amaçla Maraş'ın yanı sıra Mersin, Beyrut ve hatta İstanbul'dan İzmir'e geçen Ermeniler vardı. Maraş'ın Protestan lideri Papaz Hartunian da İzmir'e gidenlerden biriydi.⁷⁸ Dolayısıyla 1920 yılının yaz aylarında Anadolu'nun güneyinden büyük bir Ermeni göç hareketi başladı. Mersin Limanı bu hareketliğin ana merkezlerinden biri oldu. Zira hem Yunan ordusuna katılmak isteyenlerin hem de İzmir Limanı'ndan Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek isteyenlerin ilk çıkış yeri burasıydı.⁷⁹

Yunanlılar, kendi işgal bölgelerine göç eden Ermenileri ihtiyaç olduğunu düşündükleri Türk bölgelerinde iskân ettiler. Örneğin Hudut Emniyet Müfettişi'nin 14 Temmuz 1921'de bildirdiğine göre Silivri'ye üç vapur dolusu Rum ve Ermeni iskân edildi.⁸⁰ Yunanlılar başlangıçta işgal bölgelerinde Hristiyan nüfus yerleştirmeyi amaçlarken savaşın ilerleyen safhalarında asker ihtiyaçlarının artmasıyla iskân ettikleri kişilere askerliği zorunlu hâle getirdiler. Hatta

76 Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, 94-95.

77 8 Mayıs 1921'de Mersin'de toplanan Ermenilerden bir kısmının vapurlara binerek Yunan ordusuna katılmak üzere yola çıktıkları hakkında bk. ATASE. İSH. Kutu 1251, Göm. 113, Fh. 113-1.

78 Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, 187.

79 ATASE. İSH. Kutu 638, Göm. 62, Fh. 62-1; ATASE. İSH. Kutu 639, Göm. 21, Fh. 21-1.

80 ATASE. İSH. Kutu 1501, Göm. 50, Fh. 50-1.

Yahudilerden de askere gitmemeleri karşılığında altı ay için 1000 Drahma bedel talep ettiler.⁸¹

Maraş'ın kurtuluşunu bir telgrafla kutlayan Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta Maraş'ı “*Kahraman*” sıfatı ile birlikte kullanmak suretiyle onurlandıran ilk kişi oldu. Paşa, telgrafta sunları söyledi:⁸²

“Uğradıkları zulüm ve yolsuzluklara karşı **kahraman** Maraşlı kardeşlerimizi yirmi güne yaklaşan bir süredir kan ve ateşler içerisinde işgalci Fransızlarla, onların silahlandırıp saldırttıkları kan dökücü Ermenilerle uğraşmakta idiler. 10/11 gecesi düşmanı İslahiye yönünden çığneyerek, kaçmaya zorlayarak millî varlıklarını elde etmeyi başarmışlardır.”

Maraş'ın adının “Kahramanmaraş” olarak değiştirilmesi gündeme geldi Dâhiliye Nezareti konuyla ilgili olarak “Esbab-ı Mucıbe Layihası” hazırladı. Buna göre; Maraşlıların Millî Mücadele'deki fedakârlığı ve kahramanca mücadelesinden söz edilmiş ve Maraş çiftçi murahhasaları İktisat Kongresi'ne müracaat ederek Maraş'ın adının “Kahramanmaraş” olarak değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bunun gerekçesi olarak ise Anadolu'nun güneyinde yer alan Maraş livasının işgale uğradığı, ancak Maraşlıların buna karşı çıkarak kahramanca bir mücadele sergiledikleri, bütün imkânsızlıklara rağmen düşmanı şehirlerinde barındırmadıkları, bunun işgale uğrayan diğer şehirlerde de direniş azim ve kararlılığını artırdığı, Maraş'ın millî mücadele ruhunun oluşmasında çok büyük bir rol oynadığı belirtildi. İşgalciler tarafından kuşatılmış Gazi Ayntab'ın kurtuluşunda da Maraşlıların önemli hizmetleri olduğu ifade edildi. Bu büyük başarıyı gösteren şehrin “Menakıb-ı Tezkiri” için “Kahraman” unvanını hak ettiği ifade edildi.⁸³ Dâhiliye Vekaleti, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in bilgisi dâhilinde ve bu gerekçelerle bir kanun müsveddesi hazırlayarak 29 Mart 1923 (29/03/1339) tarihinde 1277/10689 numaralı kararla Hüseyin Rauf Bey başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'ne sundu.⁸⁴ Ancak İcra Vekilleri Heyeti'nin 29/03/1923 tarihli toplantısında, taslağın kanunlaştırılmayarak iade edilmesine karar verilmiş⁸⁵ ve bu şehrin kahramanlık destanının görmezden gelinmesi tercih edilmiştir. Maraş Valiliği'ne, Millî Mücadele sırasında kimlerin kahramanlık gösterdiği soruldu. Valilik 13 Aralık 1924 tarihinde verdiği cevapta Maraş halkının tamamının kahramanlık gösterdiğini bildirdi. Bunun üzerine Maraş şehri, 5 Nisan 1925 tarihinde, kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilerek onurlandırılmıştır.⁸⁶

Maraşlılar, sonraki yıllarda bu konuyu takip ettiler. 13 Ocak 1949 tarihli Maraş Postası Gazetesi, “KahramanMaraş meselesi” manşetiyle çıktı. Gazete konuyla ilgili haberinde ise, “Şehir meclisini fevkalade içtimaya davet ediyoruz. Kurtuluş Bayramına kadar kahramanlık

81 ATASE. İSH. Kutu 1501, Göm. 56, Fh. 56-1, 56-2.

82 Mehmet Saray, *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 78.

83 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA). 030.10.66.439.22. lef 1.

84 CA. 030.10.66.439.22. lef 2. Bk. EK 6.

85 CA. 030.10.66.439.22. lef 3.

86 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D. II, Cilt 17, İctima Senesi II, İctima: 94, 5/4/1341). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı, 14 Nisan 1925 tarihinde Resmî, Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bk. *Resmî Gazete*, Numara 92, 14 Nisan 1341 (14 Nisan 1925), 30.

unvanı kanunlaştırılmalıdır. Meclisin bu konuda bir karar almasını 12 Şubattan evvel bekliyoruz.” cümlelerine yer verdi.⁸⁷ Ancak Maraş kamuoyunun talebi politikacılar tarafından görmezden gelindi. Maraş 1973 yılına kadar “Kahramanlık” unvanını almaya muvaffak olmadı. TBMM 7 Şubat 1973 tarihinde aldığı 1657 numaralı kararla şehrin adını “Kahramanmaraş” olarak değiştirdi.⁸⁸

7. Sonuç

Bağımsız devlet kurabilmek için elli yılı aşkın süredir faaliyet gösteren Ermeniler, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nı kaybetmesini fırsat bilerek “Kilikya” dedikleri Güney Anadolu’nun bir bölümünü kapsayan bölgenin önce İngiltere, daha sonra da Fransa tarafından işgal edilmesinde büyük rol oynadılar. Müslümanlar Ermenilere işgale karşı birlikte hareket etmeyi teklif ettilerse de olumsuz cevap aldılar. Üstelik Ermeniler, işgal döneminde tehcir nedeniyle nefret ettikleri Müslümanlardan intikam almaya kalkışarak bölgedeki Müslümanlara karşı mezalim başlattılar. Özellikle Fransızların Maraş’ı işgal ettikten sonra yönetimi ele alıp Müslüman halkın dini duygularını hiçe saymaları Ermenilerin Müslümanlara yönelik tahriklerinin kontrolden çıkmasına sebep oldu.

İşgali kabul etmeyen Türk milleti örgütlenerek direniş hareketi başlattı. Bunun sonucunda Fransız ordusu Ermenilere haber dahi vermeden kaçarcasına Maraş’tan ayrıldı.

Maraşlılar, Pazarcık ve Elbistan’da kurulan Kuva-yı Milliye’nin etrafında toplanarak örgütlendiler. Taraflar arasında 22 Ocak 1920’de başlayan sıcak çatışmalar 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam etti. Maraşlıların baskısına daha fazla dayanamayacağını anlayan Fransız güçleri kimseye haber vermeden sessizce geri çekildiler.

Maraş’ın istiklal mücadelesi bir ordunun savaşı değil, kendilerine yol gösteren askerlerin önderliğinde bir şehrin halkının ölüm kalım mücadelesidir. Maraş halkı, bir bütün olarak mücadeleye katılmış ve savaşın sonuna kadar kader birliği edip hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir. Bu sebeple Türkiye Büyük Millet Meclisi şehre 5 Nisan 1925 tarihinde kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası; 7 Şubat 1973 tarihinde de “Kahraman” unvanını vermiştir.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Dâhiliye Şifre Kalem-i Evrakı (DH. ŞFR). 97/169 (1337 C 14/15 Şubat 1919).

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). (.....)DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27/ 28 Nisan 1919).

BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23/ 9 Mayıs 1919).

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS). 56-1/42 (1338 M 26/ 21 Ekim 1919).

87 “KahramanMaraş meselesi”, *Maraş Postası*, 13 Ocak 1949, 1.

88 İlgili kanun için bk. *T.C. Resmî Gazete*, Sayı 14446, 12 Şubat 1973.

Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

- ATASE. İSH. Kl. 342, Göm. 63, Fh. 63-1.
ATASE. İSH. Kl. 72, Dos. 149, Fh.149-1.
ATASE, İSH. Kutu 22, Göm. 102, Fh. 102-1.
ATASE, İSH. Kutu 33, Göm. 159, Fh. 159-1;
ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 112,Fh. 112-1.
ATASE. İSH. Kutu: 33, Gömlek: 114, Fh. 114-1.
ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 166, Fh. 166-1.
ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 167, Fh. 167-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 6, Fh. 6-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 15, Fh. 15-1.
ATASE, İSH. Kutu: 109, Gömlek: 115, Fh. 115-1.
ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 151, Fh. 15-1.
ATASE. İSH. Kutu: 1329, Gömlek: 39, Fh. 39-1.
ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 65, Fh. 95-2.
ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-5.
ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-7.
ATASE. İSH. Kutu: 115, Gömlek: 121, Fh.121-3.
ATASE. İSH. Kutu: 204, Gömlek: 30, Fh.31-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 13, Fh.13-4, 13-6, 13-7.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 14, Fh.14-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 17, Fh.17-8.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 49, Fh. 49-1.
ATASE. İSH. Kutu 119, Göm. 81, Fh. 81-1.
ATASE. İSH. Kutu 57, Göm. 49, Fh. 49-3.
ATASE. İSH. Kutu 1251, Göm. 113, Fh. 113-1.
ATASE. İSH. Kutu 638, Göm. 62, Fh. 62-1.
ATASE. İSH. Kutu 639, Göm. 21, Fh. 21-1.
ATASE. İSH. Kutu 1501, Göm. 50, Fh. 50-1.

Cumhuriyet Arşivi (CA).

030.10.66.439.22.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi

Künye Kayıt Defteri

Yayımlanmış Belgeler

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, Cilt 17, İctima Senesi II, İctima: 94, 5/4/1341).

Sürelî Yayınlar

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+517, 6/2/1953.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+516, 11/2/1953.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 517, 12/2/1953.

“KahramanMaraş meselesi”, *Maraş Postası*, 13 Ocak 1949.

“Kilikyada İki Yıl İşgal Valiliği Yapan Bremon’un Hatıraları”, *Yeni Adana Gazetesi*, çeviren Fevzi Dural, 29 Ekim 1954/31 Aralık 1954.

Resmî Gazete, Numara 92. 14 Nisan 1341 (14 Nisan 1925).

T.C. Resmî Gazete, Sayı 14446. 12 Şubat 1973.

Araştırma ve Tetkik Eserler, Anılar ve Yayımlanmış Belgeler

Akbıyık, Yaşar. *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları. Hazırlayan. Hulûsi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Bağdadlıoğlu, Adil. *Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*. Hazırlayan. Ali Rıza Pişkin. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1942.

Başak, Tolga. *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*. İstanbul: IQ Yayınları, 2013.

Brémond, É. *La Cilicie en 1919-1920*. Paris: Imprimerie Nationale, 1921.

Clair, Price. “Present Turkish Rule in Cilicia”, *Current History*, 16:2, (New York 1922): 216–220.

Compton, Major T. E. “The French Campaign of 1920–21 in Cilicia”, *Royal United Service Institution, Journal*, 67, (1922): 68–79.

Doğan, Ayhan. “Çanakkale’den Cumhuriyet’e Maraşlı Şehitler”, *Edik Dergisi*, 2015.

Elliott, Mabel Evelyn. “The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920”, *The Armenian Review*, 31, (Spring 1978): 47-69.

Eyicil, Ahmet. “I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı Mücadelesi Sırasında Maraş’ta Ermeni Mezalimi”, *Belleten*, LXVII/250, (Aralık 2003): 911–947.

Gönen, Cengiz. *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*. Ankara: Lazer Yayınları, 2005.

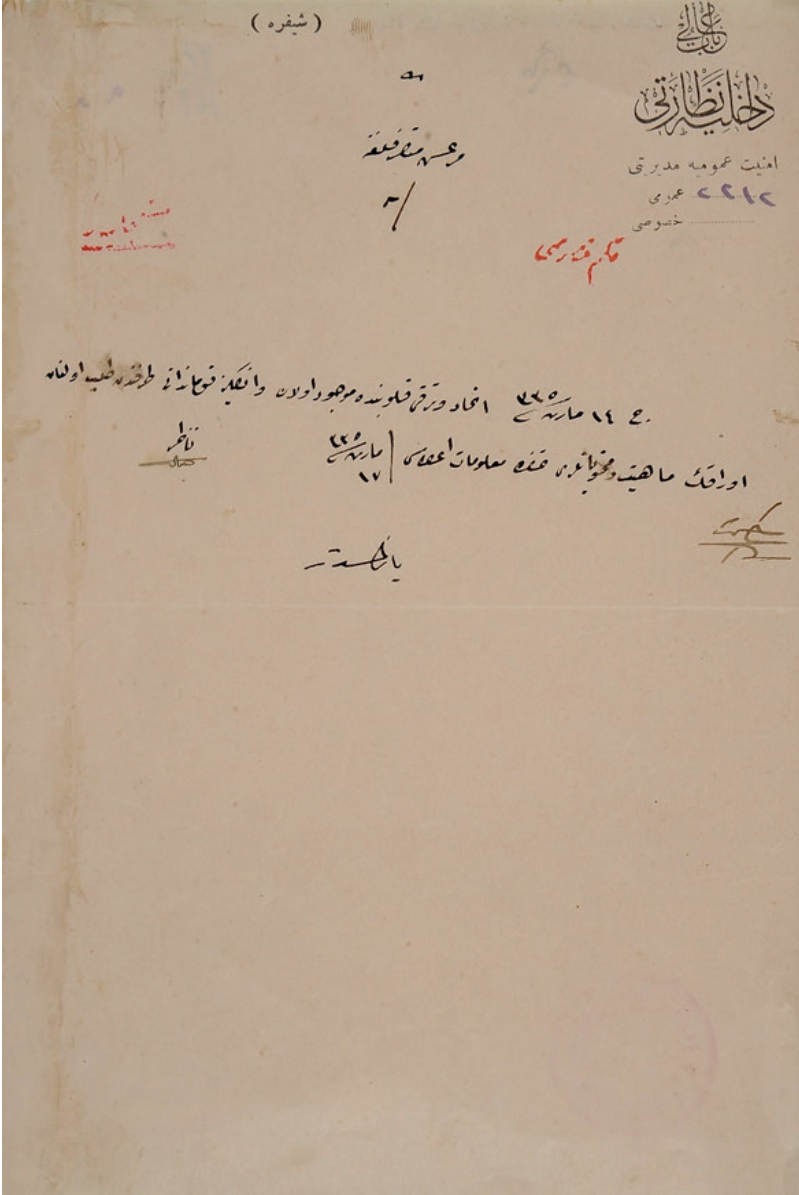
Günay, Nejla. *Maraş’ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*. İstanbul: IQ Yayınları, 2007.

Günay, Nejla. *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Hartunian, Abraham H. *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*. translated from the original Armenian manuscripts by Hartunian, Vartan, Bostan: Beacon Press, 1968.

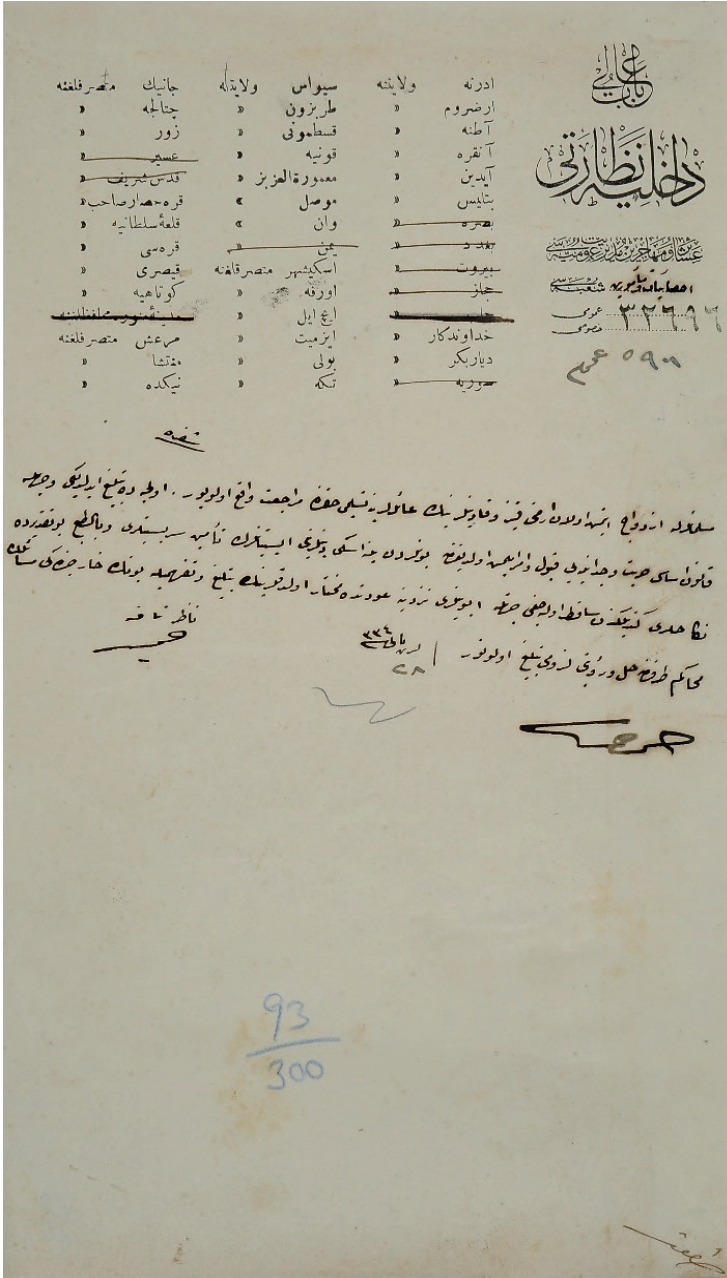
- Kerr, Stanley E. *The Lions of Marash: Personal Experiences With American Near East Relief 1919–1922*. Albany: State University of New York Press, 1973.
- McCarthy, Justin. *Osmanlı'ya Veda*. Çeviren. Mehmet Tuncel. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Özalp, Yalçın. *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta Vesikalar: 1919–1920*. Kahramanmaraş: Selçuk Ofset, 2005.
- Özalp, Yalçın. *Mustafa Kemâl ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi*. Ankara: Semih Ofset, 1984.
- Özdemir, Hikmet, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık ve Yusuf Halaçoğlu. *Ermeniler: Sürgün ve Göç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Pişkin, Ali Rıza. “Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü”, *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1962: 7.
- Saral, Ahmet Hulki ve Tosun Saral. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1970.
- Saray, Mehmet. *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- “The 22 Days of Marash: Papers on The Defense of The City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920”, *The Armenian Review*, 30, (Winter 1977-1978): 382-397.
- Toğuzata, Aslan. “Maraş Sokak Muharebeleri”, *Edik Dergisi*, (12 Şubat 1961): 7.
- Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*. IV. Cilt. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Ünalp, Rezzan F. “Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11 / 22, (Yaz 2018): 205-235.
- Sözlü Kaynak
- Sarıçiçek, Süleyman. Mustafa Çavuş'un oğlu. 86 yaşında, kasap. Görüşme tarihi ve yeri: 8 Temmuz 2016, Kahramanmaraş.

EKLER
EK 1

İşgalci güçlerin İttihat ve Terakki Kulübündeki belgeleri toplaması
(BOA. DH. ŞFR. 97/169 (1337 C 14).

EK 2

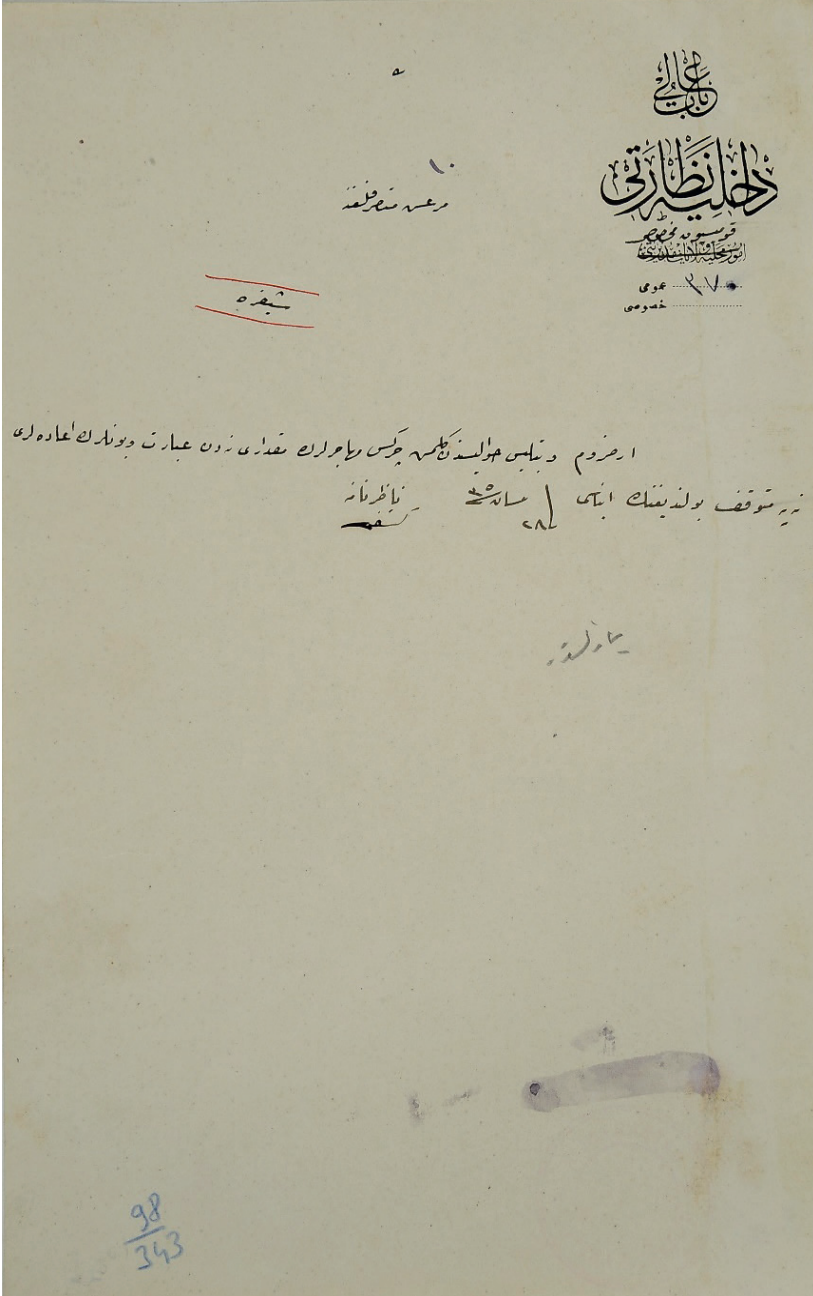
Müslümanlarla birlikte kalan Ermeni kadın ve kızlarının ailelerine teslim edilmesi (BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23)).

EK 3

داخلیه نظارتی قلم مخصوص مدیریت				تاریخ تصدیق	مصدق	اداری عمومی توضیحات
هـ				۲۸	صمیمی	۸۹
فایده نظارت جلیله				تاریخ تصدیق	مصدق	قلم نویسی
				۲۱		۸۹
<p>مرسته پوزانه انقد قوه اتغالی سله اولکوره قدر لوی خدایه بیره اولر قوه اتغالی سله قادیله ای استجابا بدکارتک داسا تتمه سبیلیم شغالی ایجاب ایتمه جلیله بر سبب برمودا ولادینه تتمه سبب سبب دیرلایله دلیقینک قلم سله سالانی حایارده تتمه سبب سبب کدر ایسین تتمه سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب نفا صوب عالی قلم سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب عبدالله شایه</p>						
تتمه						

Maraş'ı işgal eden İngilizlerin şehri Fransız işgaline bırakması
(BOA. DH. KMS. 56-1/42 (1338 M 26).

EK 4

Erzurum ve Bitlis'ten gelen Çerkez muhacirlerin geri gönderilmesi
(BOA. DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27)).

EK 5

KÜNYE KAYIT BELGESİ
Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğünde Bulunan K.Maraş Askerlik Şubesi Başkanlığının 6337 Nolu İhtiyat Defterinden Kayıtlı Çıkarılmıştır.

Kayıtlı No	316-317 (70)
Sıra No	3
Vilayeti	Maraş
Kazası	1202
Hâne No	Mağaralı
Mahallesi	Mustafa
Adı	Abi
Baba Adı	Sarıçekoğullarından
Lakabı	---
Doğum Tarihi	1307
Hizmeti üzerine veya mukame olduğu Rütbesi	Tamime
Tarihi Duhulu	Alay 47, Tabur 3, Bölük 10
Tarihi Terhisi	---
Hikmeti	---
Hukukuna veya mücazati Sarafı Şahıncı olup Olmadığı	Piyade Çavuşu
İhtiyat ve ihtiyat hizmette mi İhtiyat olduğu	---

Yükseklikleri
* Mesele : 17.11.1926 ile 20.05.1935 tarihleri arası şahsın yükseklikleri yapılmıştır.
* Dönüşü muayenesinde rütbesi müstahsil olduğu, peşin terhisatı, vaktisi hariç, kardeşi Vahit, Hasan Mustafa ile birlikte, aynı devretili maraşa esnasında olduğundan taahhüt meyluğumuz olduğu 26.11.1926

NOT : Şahsın "Duhulu" ve "Terhis" yazılı değildir.

Yukarıdaki bilgiler defter kayıtlarının aynı olup, başka bir bilgi yazılı değildir.

Oğuz SAVAŞ
Devlet Memuru
Uzman

Ahmet KÜÇÜK
Devlet Memuru
Müdür Yrd. Vek.

ONAY
02 Haziran 2016
Ertuğrul ÖZTÜRK
Personel Şefi
Arşiv Müdürü

KÜNYE KAYIT BELGESİ
Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğünde Bulunan K.Maraş Askerlik Şubesi Başkanlığının 6910 Numaralı Kütük/Künye Defterinden Kaydı Çıkarılmıştır.

Sıra No	432-433 (29)
Sıra No	---
Vilayeti	---
Kazası	---
Hâne No	1202
Mahallesi	Mağaralı
Lakabı	Sarıçekoğullarından
Adı	Mustafa
Baba Adı	Abi
Doğum Tarihi	1307

Mülâhazat

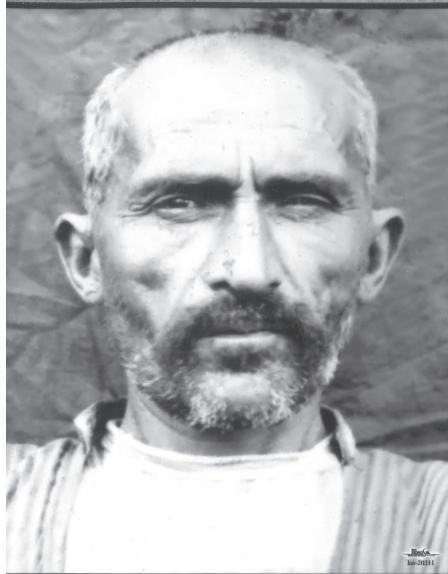
- * Merhum muayene edilerek K.2 Merkez Hastahane sertababetinin 27 Şubat 1337 tarih ve 641 numaralı raporuyla beş mah tecil terki ve K.2 sertababetinin 01 Mart 1337 tasdikıyla
- * Hıtamı : 01 Ağustos 1337 1324
- * Sıvki : 27 Ağustos 1337 müsefahıyla beraber müzaheret bölük kumandanlığına
- * Merhumun Dördüncü Ordu-yu Hümayun Sinop Alay 47, Tabur 3, Bölük 10 çavuşu olduğu ve yedinde Harbi Liyakat maddesiyle bulunduğu Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Müjir Liman Paşa'nın becerilerinden anlaşılmalıdır.
- * Alay 42, Tabur 3 ten firan 29 Mayıs 1338 tarih ve 24 numaralı jurnali terhitir.
- * Celbi : 07 Haziran 1338 1324
- * Celbi : 16 Kasım-1 Sani 1339 16 Ocak 1333
- * Celbi : 18.06.1339

Yukarıdaki bilgiler defter kayıtlarının aynı olup, başka bir bilgi yazılı değildir.

Oğuz SAVAŞ
Devlet Memuru
Uzman

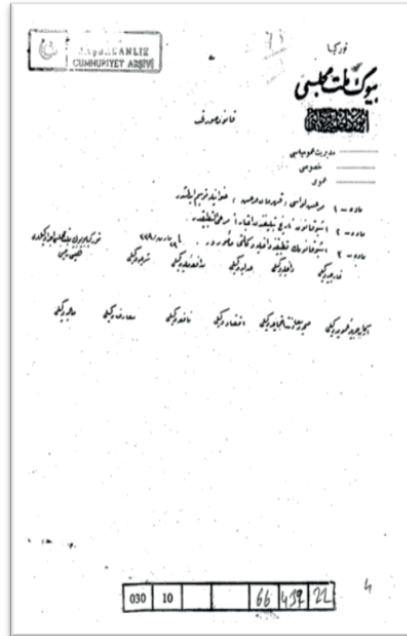
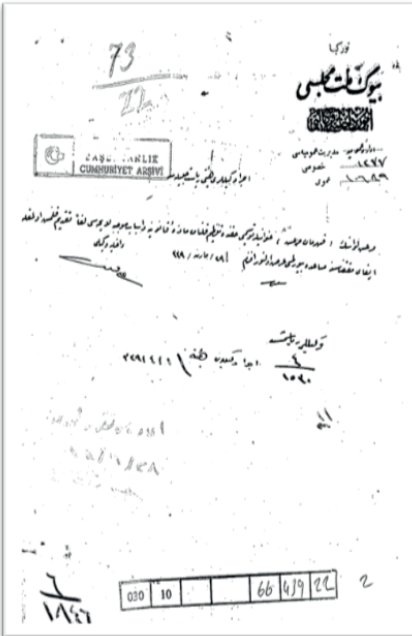
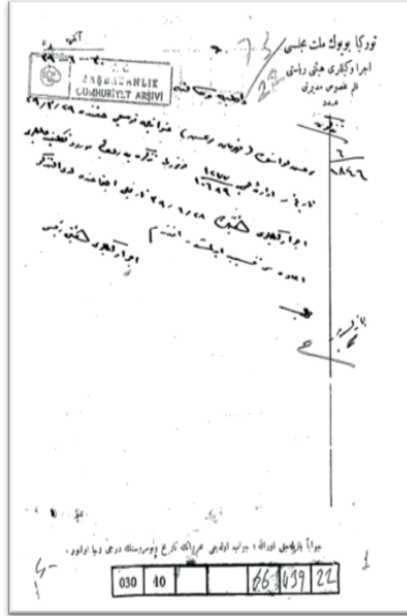
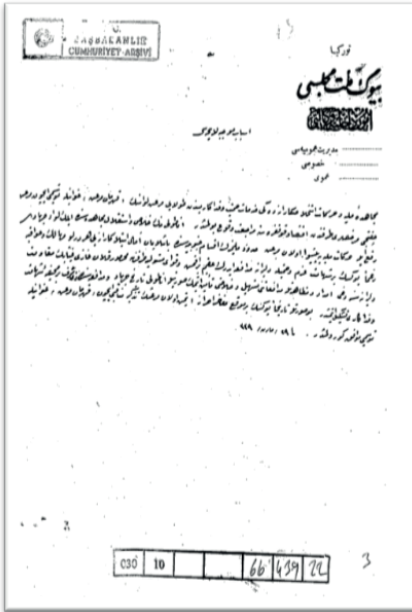
Ahmet KÜÇÜK
Devlet Memuru
Müdür Yrd. Vek.

ONAY
02 Haziran 2016
Ertuğrul ÖZTÜRK
Personel Şefi
Arşiv Müdürü

Mustafa Çavuş ve askerlik belgeleri

EK 6

Maraş Şehrine 1923 yılında "Kahramanlık" Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun Tasarısı (CA. 030.10.66.439.22).